

nyul, tehát nincs gyakorlótér a működés számára. De az eszköz-oknak át is kell vennie a főoktól kiinduló mozgást és azt tovább kell vezetnie az anyaghoz, melyet a főok szándéka szerint kell alakítani. Ámde a véges teremtmény mint olyan, alkalmatlan arra, hogy a végtelen léttartalmú teremtő tevékenységet fölvegye és hordozza, éppúgy, mint a kő vagy a tuskó alkalmatlan arra, hogy akár természet-fölötti úton is szellemi tevékenységnek legyen szubsztanciás hordozója (I. m. 455. old.).

Krisztus viszont Isten - emberi mivolta alapján egyedül alkalmas arra, hogy az isteni teremtő erőt isteni természetével átvegye és személyén keresztül továbbítsa a teremtés mű megvalósítására valamint fönntartására és kormányzására. Ezért éppen jól sejtették meg az emberiség ősmítoszainak alkotói, hogy a teremtésben, a természet formálásának munkájában emberfölötti, végső fokon isteni erővel rendelkező emberek kellettek, hogy szerepeljenek (óriások, titánok, demiurgoszok stb.). De az is lehet, hogy nem is csupán sejtették. Az első emberpár személyes élményéből, isteni kinyilatkoztatásokból tudhatta is a lényeket, ami — míg hozzájuk érkezett, bizonyára sok torzuláson is ment keresztül.

Ezeknek a kérdéseknek bővebb tárgyalását adja Zakar A.: a Szentháromságról és benne Jézus Krisztusról, akiben teremtetett minden az égen és a földön (Budapest, 1955).

I. A világ teremtése

A világ teremtésének egyik legősibb szövege az "Enuma elis" (Mikor fent...). Ezekkel a szavakkal kezdődik az akkád szöveg, mely hét táblára terjed ki. A szövegben le-rögzített hagyomány az időszámításunk kezdőpontja előtti (i.k.e.) második évezred elejére nyúlik vissza. Több hasonló szövegrész is került elő.

Mikor fent az eget nem nevezték névvel és lent a földnek nem volt neve, az ős óceán, az ő atyjuk és a kavargó Tiamat, az ő anyjuk és mindenkié, — az ős óceán vizei egymásba folytak.

A zsombékok nem álltak szilárdan, a nádasok sűrűje nem volt látható, amikor egy tündér sem tűndökölt, amikor egy nevet sem neveztek meg, amikor egy végzet sem volt bevégezett, a tündérek akkor lettek teremtvé...

(Michaeli 10, Dhorme I. tábla 1-9)

*Midőn fönn az ég névtelen
s alatt a föld szintazonkép;
Apszu, az ős-kezdet, minden
dolgok teremtője atyja
s Mummu-Tiámat ősanyánk még
vizekkel egybemosódtak;
nem volt szárazföld se, lép se,
s egyike sem a tündéreknek;
név nélkül szunnyadott a sors is,
betöltetlen várt a végzet —
Apszu s Mummu-Tiámat akkor
tündéreket nemzett és szült:
szülték Lahmut s Lahamut.*

(Gilgames 18, 1. tábla)

(Marduk) hajlékot épített a nagy tündéreknek, a csillagokat, melyek az ő képeik, a csillagképeket ő

szerkesztette meg, meghatározta az évet, elhatárolta a tájakat, a tizenkét hónapnak három csillagot állított. Miután az év napjai számára képeket formált, szilárdan megépítette a hajlékot Jupiter bolygónak, hogy valamennyit szabályozza, hogy egyik se hibázzon, se el ne tévedjen...

(Michaeli 10-11, Dhorme V. tábla, 1 7)

*Székhelyet teremtett a tündéreknek.
Csillagkép - hasonuk gyanánt a Lumasi - csillagokat
az égre fölszegezte
Mégmérte az esztendő, fölöstá szakaszokra,
tizenkét hónapja fölé eggyel-egyen
három csillagot rendelt.
Megjelölvé az évnek a napjait,
Nibirunak székhelyet szentelt, köré feszes övet font,
hogy ne kísértsen vétek tévedés...*

(Gilgames 38, V. tábla)

Fölragyogtatta Sint, őrá bízta az éjszakát, az éjszaka díszévé rendelte azt, hogy szabályozza a napokat; minden hónapban, állandóan, fejkorona alakot adott neki...

(Michaeli 11, Dhorme V. tábla 12-14).

Fölragyogtatta Nannart fényesen, redbízta az ég őrizetét: villanjon, mint a zord éj szekere, sugaraival mérje az időt. Hónapról hónapra, jöjj csak elő, lépj ki az ékes tiarából.

(Gilgames 38, V. tábla).

Marduk, meghallgatva a tündérek kívánságát, elhatározta, hogy egy remekművet teremtsen. Megnyitotta száját, megszólította Eát és utasította arra, amit ő magában elképzelt:

“Össze akarok fogni vért, csontvázat formálni és emberi lényt építeni belőle, akinek a neve Ember lesz, meg akarom teremteni az Embert, hogy őrajta nyugodjék a tündérek szolgálata, hogy ezek megbé-

küljenek.”

(Michaeli 11, Dhorme VI. tábla 1-8).

*Hallván Marduk az istenek szavát,
Nagy jeles művet teremteni vágyott.
Szóval mondja, fölfeleli Éának,
szíve szándékát ekként közli véle:
"Vért kötök meg, csonttal csipkézem a húst;
íme életre hívom Lullát! „Ember” legyen a neve!
Megteremtem Lullát, az embert!
Tiszte s kötelessége legyen az istenek szolgálata,
öröme az ég és alvilág urainak!
A tündérek útját is okosan
egyengetem:
egyformán tiszteltessenek, de mégis
két részre osztom őket!"
Szóval mondja Éa Marduknak,
szíve szándékát ekként közli véle:
"Egy Istent kell fölládoznunk avégből,
hogy véreből embert teremtsünk
Gyűljön össze hát valamennyi Isten!
Egyet fölládozunk közülük,
a többi békességben élhet!"*

(Gilgames 39, VI. tábla).

...
*Az Igigik, a nagy istenek akkor
szóval mondják, fölfelelik
az istenek, menny és föld királyának,
istenek tanácsadójának, nagy Uruknek:
"Kingu volt az, aki szított vizsályt
s fölkelésre bujtatta Tiamatot,
harcot kevert!"*

*Megkötözve vitték Éa elé
büntetésből fölvtágták ereit
véreből gyúrtak embert.
Istenek szolgálatát bízva erre — elbocsátották az
angyalokat.
Ekként, embert teremtvén, az angyalokat Éa meg-
menté.*

Ember tiszte s kötelessége lett az istenek szolgálatá.

Elgondolhatatlan mű született

Marduk s Éa törvényei szerint.

Angyalok csapatát Marduk ketté osztá:

ők vigyázták az országot fönn és lenn.

Megbízta Anut, őrizze parancsát,

ég-tetőre állítván őrszemül...

(Marduk)

Atyái, a nagy istenek, előtt szavát így hallatta:

"Imhol székhelyetek, Báb-ili!

Újjongjatok, örvendjete hát

e szent helyen!"...

"Ha ő száját szóra nyitja, kőbe kell vésni beszédét!

Mindennél nagyságosabb legyen!

Marduk neve magasztalassék, magas kőszálként
magasodjék!

Hatalma mindenható legyen: járom az ellenség
nyakán!

Feketefejük pásztora legyen!

Dicsősége megőriztessék késői korokig!

Atyáinak áldozzék áldozatokkal!

Gondja legyen hajlékaikra, istenségük tiszteletére!

Áldozat süstjét szolgáltassa velük!

Megépíté Báb-ili földi mását,

Eszagilát székhelyül alapítá.

Ha ő száját szóra nyitja,

kőbe kell vésni beszédét!"

(Gilgames 40-42, VI. tábla).

A tiszta vallásos áhítat Ura, élökké téve a halottakat, aki a fogoly tündérek irányában átérzte az irgalmat, ezt a rárakott ígét azokra a tündérekre engedte nehezédni, akik ellenségei voltak, hogy azokat megszabadítsa, teremtsé az emberiséget.

Az irgalmas, akihez tartozik az életrekeltés, hogy szilárdak legyenek, és ne legyenek elfelejtve az 3 szavai, az emberi lények (Labat: a feketefejük) szájában, akiket kezei alkottak.

(Michaeli 11-12, Dhorme VII. tábla 26-32).

Az előzőkben helyenként két fordítás változatot mutatunk be. Ezek példaképpen megérzékeltek a fordítók különböző felfogását, és a fordítás valamint az értelmezés nehezségeit. Michaeli több más szövegváltozatot is közöl jegyzetben, mi mindig a Labat-féle változatot fogadtuk el. A Gilgames kötet röviden bemutatja a költemény szövegtörténetét; ebből néhány részlet kellő kiegészítésekkel:

Az akkád irodalom mintegy másfél évezreden át élt Mezopotámiában. A legkorábbi akkád nyelvű irodalmi szövegek kb. az i.k.e. XIX. században készültek; az utolsó keltezett másolati példánya — a Gilgames eposz egyik részlete — i.k.e. III. század utolsó harmadában íródott.

Az akkád irodalom "előtörténete" azonban még mélyebbre nyúlik vissza az idők mélyébe. Az első leírt szövegeket a szóbeli hagyományozás évszázadai előzték meg. S az akkádok az i.k.e. 2. évezred elején már gazdag irodalmi anyagot vettek át a sumérektől. Az akkád irodalom legnagyobb alkotásainak sumér hősök állanak a középpontjában; sumér volt Gilgames, és sumér városok hőse Adapa, Etana. A sumérok angyalait, tündéreit tisztelték az akkádok is, még ha némely vonásukat "természetesen" meg is változtatták s némelyiküket "istenné" léptették is elő. Mezopotámia e két döntő fontosságú népének, a suméreknek és az akkádoknak kultúrája sok közös vonást mutat, a sumér előkelő irodalmi nyelv maradt mindvégig. A sumér, majd az akkád irodalom alkotásai együttesen három évezrednyi idő társadalmi-szellemi életét, az írásos emberi történelem első, nagyobbik felét örökítették meg.

Az akkádok, a sémi "nyelvcsalád" tagjai, írásukat, az ékírást, íróanyagukat, a puha, — majd napon szárított vagy kiégetett — agyagtáblát is a sumérektől kapták. Irodalmi életüknek különösen három korszaka volt termékeny: az i.k.e. XVIII. század tája — ezt ó-babiloni kornak nevezzük; az i.k.e. 2. évezred utolsó előtti századai; végül az i.k.e. VIII.-VII. század az újasszír kor. Új alkotások főként e három korszakban keletkeztek. Egyébként állandóan másolják és bővítik a régi szövegeket.

Az Enuma elis megállapíthatóan hét, egyenként mintegy százötvensoros táblából állt. Nem maradt ránk teljes terjedelemben; legkorábbi részlete i. k. e. X., legkésőbbi rész-

lete pedig i.k.e. II. századi agyagtábláról ismeretes. Marduk főistenné emelésének történetét mondja el, amelyet a költő a korábbi mezopotámiai mitológia hagyományaihoz illeszt. Marduk isten viszonylag új szereplő a mezopotámiai vallásban. Az i.k.e. 3. évezred végén, amikor Marduk neve gyakrabban szerepelni kezd, a kozmogóniai mítoszok képződése Mezopotámiában lényegében már lezárult; a világmagyarázat ősi emlékeit kiszorítja a "tudományosság" köntösébe öltöztetett világhódítás. Marduk politikai tényezőknek köszönheti fölemelkedését. A korábban jelentéktelen napisten variánst egy korábban jelentéktelen város uralkodói fokozatosan a jelképükké emelik. A XVIII. század derekán, az élete végére egész Mezopotámiát s Elő-Ázsia jelentős részét is uralma alatt egyesítő Hammurabi (1792-1750), gyűjteménye bevezetőjében Marduktól származtatja "pásztorságát", és a maga királlyá való szőlítettását párhuzamba állítja Marduk fölemelésével az isteni főhatalomra, valamint Báb-ili (Babilón) nevének kiejtésével, azaz dicsősége létrejöttével.

Hammurabi fia Samsu-Iluna másodszor is lerombolta Urt (i.k.e. 1737), miután eredménytelenül összeomlott az a szabadságharc, melyet a sumérok indítottak Babilon ellen. Nagy szenvedések nehezédtek ezután a sok évezredes múlt-ra visszatekintő kiegyensúlyozott sumér műveltségre. A Melkizedek-féle önzetlen papság fölé a babiloni papság Mardukot helyezte a mezopotámiai panteon élére és ezt a reformot teológiaiailag is kidolgozta. A sumér mítoszok isten és angyal hősei sumér városok védelmező szellemei voltak, például Uruké Anu, Nippuré Enlil, Eridué Ea (Enki). A Marduk-teológia fő feladata az volt, hogy Marduk főhatalmát a közismert sumér mítoszok átszerkesztésével igazolja. Ez a feladat az Enuma elis szövegében valósult meg. Ez a babiloni "államvallás" tanainak részét képezte.

A babiloni akkád irodalom virágkorai egybeesnek Sumér elnyomásával, népének elűldözésével. Az északról lenyomuló semita uralkodók birodalmának "fölepítése" ellentétben állt a sumérok által kiépített államformával. Az Isten többé már nem volt az ország tulajdonosa és a király nem volt már annak helytartója. Az uralkodó maga élvezte az Istennek kijáró tiszteletet. Az akkád király, mint az első "vi-

láguralkodó" a történelemben, az általa kinevezett tisztviselőkkel kormányozta az országot." (Liane - Jakob - Rost.)

Végeredményben tehát az történt, hogy a politikai hatalom formálta át erőszakkal a vallásos hit nagy igazságokat meglátó sugallatait. Az "igazak," az Istennel belső kapcsolatban álló nagy egyéniségek, meglepően tiszta fogalmakban tudták megfogalmazni az Istennel való beszélgetéseik során az örök igazságokat, de nem volt Egyház, mely inkább minden földi üldöztetést, gúnyt, sőt megvetést is vállal, de nem enged Isten igaz tanításából. Azt természetesen az Egyház is fokozatosan tanulja meg az általános emberi fejlődés során, hogy emberi arculatának is állandóan tisztulnia kell, miközben isteni belső gazdagságát szüntelenül hirdeti az egész világnak.

Földi vándorlása során az emberiség Krisztus óta tehát egy társsal rendelkezik, az Egyházzal. Senki sem érezheti magát teljesen egyedül a földön. Az Egyház, élén a pápával, tanításának tisztaságával és a szentségeken át érkező kegyelmi erővel segít minden jóakarátú embert ahhoz, hogy az Istent megtalálja s vele minél szorosabb kapcsolatba lépessen. Krisztus előtt az emberiség sok tagjában meglátta az Istent, megismerte főbb tanítását, de nem birtokolta ezt a szilárd alapot, Krisztus Egyházát. Megsejthetjük tehát mennyire átérezhették magukra hagyottságukat még a legjobbak is. A sumér imák, himnuszok, zsoltárok jól mutatják az igaz hit melegsége mellett a külső segítségekbe való kapaszkodás igényét is.

Egyházunk sohasem tanította, hogy csak az ószövetségi vallásban szerepeltek angyalok. Hiszen tanítja, hogy Ábrahám előtt is, sőt a Föld teremtménye előtt is voltak angyalok. Őket Isten valószínűleg még a látható világ előtt teremtette és tette próbára. Egyes hittudósok szerint a próbatétel éppen Krisztus volt. Isten bemutatta az angyaloknak, hogy az egész világot Krisztusért, az Isten-emberért teremti s hódolatot kívánt. A rossz angyalok megtagadták Krisztus imádatát, mondván: "Nem szolgálók." Erre — s ezt már az Újszövetség világosan tanítja — "Levettetik az a nagy sárkány, az öskígyó, ki ördögnek és sátánnak nevezetik." Jézus maga mondja: "Láttam a sátánt, mint a villámot leesni az égből" (Luk. 10, 18.).

A mai világ szeretné a mesékbe utalni az angyalokat. Hitünk erre nem ad alapot. De a világban tapasztalható sok sátáni gonoszság, de győzelmes ártatlanság is tanúskodik arról, hogy vannak körülöttünk hadakozó jó és gonosz szellemi erők. A sumér s főként babiloni és asszír költészet sok érdekes bizonyítékot hoz angyalok létre, működésük fölismerésére s az embereknek a jó és rossz angyalokra vonatkozó hitére. Csak a kinyilatkoztatás biztos világosságával kell olvasnunk az irodalmi alkotásokat s mindjárt megállapíthatjuk: itt a költő angyalra vagy ördögre gondol.

A kérdés fontossága miatt foglaljuk röviden össze hitünk főbb igazságait ide vonatkozóan. Az angyalok teremtmények, az időben, vagy az idővel jöttek létre. Tiszta szellemek, azaz nincsenek testi szervezethez kötve, mely létüknek vagy tevékenységüknek akár föltétele akár szerve volna. Tudnak azonban hatni az anyagi természetre s az emberre is, de csupán külsőleg. Nem szükségképp foglalnak el helyet. De amikor tevékenységet akarnak kifejtteni az anyagvilágban, nekik is el kell foglalni tevékenységük helyét. Az angyalok, mint szellemi valók, értelemmel és akarattal rendelkeznek és akaratukat a világ folyásában bizonyos fokig érvényesíteni is tudják. Az angyalok száma meghaladja az emberi képzeletet, alá- és fölérendeltségbe, karokba vannak beosztva.

A jó angyalok a végítéletig Isten akaratából részt vesznek a világ kormányzásában, gondját viselik az embereknek. Majdnem hittétel, hogy minden hívőnek, és erkölcsileg bizonyos, hogy egyáltalán minden embernek van őrangyala. Jól megokolt és élelgye egyetemes nézet, hogy az egyes népek és egyházak élén egy vagy több angyal áll. A bukott angyaloknak a sátán vezetésével az eredeti bűn következtében bizonyos hatalma van az emberek fölött. Képviselik a rideg egyoldalú igazságszolgáltatást az ember rovására. Kíméletlenül sürgetik, hogy teljesedjék az emberen az Istentől való elfordultságnak és az Istentől elvonatkoztatott teremtmények zsarnokságának egész tragikuma. Jézus a sáttánt gyilkosnak és a hazugság atyjának nevezi (Ján. 8, 44.). A bukott angyalok hatalmát azonban az Isten pontosan ki-mérte. (V. ö.: Schütz. I. m.: 485-511).

Kiáltottak az istennőhöz.

A nagy istennőhöz, a bölcshez, az istenek segítőjéhez, Mamihoz eként kiáltottak:

"Isten - anyánk, teremts hát embert! Anyai tested melegéből, verejtékkel, véres lucokban hozd az emberfiát világa. Szülőanyánk, ne késlekedj hát! Az ember hiányzik a földnek!" Felséges száját szóra nyitja Mami s így szól az istenekhez: Én, egyedül, bármint szeretném, nem szülhetem világra mégsem!

Enki is szóra nyitja száját s nem késik hatalmas tanácsa: "Egy istent kell előbb megölnünk! Annak húsát s véré-t, Ninhurszag, jó agyagos földdel keverd el, ebből formáld az ember testét!"

(Gilgames 47, Teremtés I.)

A felső és alsó világ már elválasztott a vizektől, istenek és istennők sorra méltó helyüket megtalálták, állott a föld, szilárdan állott, kiemelkedett a vizekből, csatornák és árkok futása a megszabott mederbe tért, a Tigris és az Eufráteszt sáncokként övezte a partok; ekkor Anu, Samas és Enki, valamint a hatalmas Enlil s a hét angyal a szent ház tanácskozó termébe gyűltek, számot adtak a teremtésről, majd így beszéltek tanakodva: "A felső és alsó világ már elválasztott a vizektől, csatornák és árkok futása a megszabott mederbe tért, a Tigris és az Eufráteszt sáncokként övezik a partok, hasznunkra s kedvünkre való mi van még hátra, mit

teremtsünk?

Ó, angyalok, sorsteremtők, ti hét hatalmas istenasszony, hasznunkra s kedvünkre való mi van még hátra, mit teremtsünk?

Választák a tündérek, a hét hatalmas istenasszony, a sors-teremtő angyalok választák az isteneknek:

"Uzumában, ég s föld határán, megöljük a két Lamga-istent;

vérüket a földre folytatjuk s ebből az istenvér-sarából formáljuk meg az ember testét...

Az istenek szolgálatára népesítse ember a földet; szabja meg a dolgok határát, imádásra szentélyt emeljen;

hátaskosarában téglát hordjon és deszkát és cédrusgerendát;
 cövekkel jelölje a mesgyét, dülönként más-más nevet adjon;
 a határokat megjegyezze, s határokat védten védje;
 a csatornák és árkok medrét helyes irányba igazítsa;
 határköveket állítson föl; öntözze meg a szomszagos földet;
 nemesítsen növényeket; városfalak követ lerakja;
 sarlóval gabonát arasson, a kalászsokat hordja csűrbe!
 Építeni az ember dolga, rendben tartani gazdaságát,
 az ország erejét növelni... És megadni az isteneknek
 az illő részt minden javakból...
 Hideg vizet önteni ki a szent helyek kövére, s tenni,
 amit a szertartás előír.

Ulligara s Szalgarra méltó neve az embereknek.
 Sokasítsák meg barmaikat, az ország erejét növeljék
 s tiszta szívvel, tiszta ajakkal zengjék Enul s Ninul hatalmát!"

(Gilgames 48 - 49, Teremtés II.)

ENKI és NINHURSÁG

Ti, akik a fénylő városon osztoztok:
 Tilmun országa volt a szűzi föld;
 ti, akik a fénylő Sumeren osztoztok:
 Tilmun országa volt a szűzi föld!
 Tilmun országa fénylő, Tilmun országa szűzi,
 Tilmun országa szűzi, Tilmun országa fénylő:
 az Egyetlenek Tilmunban együtt hálnak.
 A föld, hol Enki az asszonyával hált,
 szűzi az a föld, ragyogó az a föld;
 az Egyetlenek Tilmunban együtt hálnak:
 a föld, hol Enki Ninszikilával hált,
 szűzi az a föld, ragyogó az a föld.

Tilmunban holló nem károg,
 fácdn fácdnhangon nem kiált,
 oroszlán nem gyilkol,
 farkas bárányt nem ragadoz,
 kutya a kecskék terelését nem ismeri,

ha az özvegy a csirázó malátát elteríti,
 az ég madarai malátáját nem csipkedik,
 galamb feje nem csügged le,
 fájó szemű nem mondja: "Szemem fáj!",
 fájó fejű nem mondja: "Fejem fáj!",
 anyóka ott nem mondja: "Öreg vagyok!",
 nincs szűz, kinek vére folyne,
 sodró víz a városban nem folyik,
 ember nem mondja: "Csatornamedret ássunk!",
 őrség a határon nem jár őrzőjáratot,
 a kikiáltó vérszől nem kiált,
 a város szélén jajsztót nem kiált.

Azokban a napokban
 Ninszikila az atyjához, Enkihez, így beszél:
 "A várost berendezted,
 a várost berendezted ügyes műveiddel;
 Tilmunt berendezted,
 a várost berendezted ügyes műveiddel;

Tilmun városát berendezted,
 a várost berendezted ügyes műveiddel;
 ám édes vizet, csatornában, nem kapott;
 Tilmun városát berendezted,
 a várost berendezted ügyes műveiddel;
 ám édes vizet, csatornában, nem kapott,
 nincs termő földje, nincs barázdája...

Enki atya a leányának, Ninszikilának,
 így adja vissza a szót:
 "Midőn a Nap az égre hág, ...
 Nanna őriző házából,
 a föld vizét felköpő torkon át
 a földből édes víz tör fel neked:
 nagy medencébe onnan ömöljék a víz,
 városod a bőség vizét onnan igya,
 Tilmun a bőség vizét onnan igya,
 sós vizű kutjaid édes vizű kutakká váljanak,
 (termő földjeiden a barázdák kalászt neveljenek,)
 városod az Ország rakpartjának tárháza legyen,
 Tilmun az Ország rakpartjának tárháza legyen!...

(Komoróczy 21 - 2, 1 - 51)

Azokban a napokban nem volt kígyó, nem volt skorpió,
nem volt hiéna,

Nem volt oroszlán, nem volt vadkutya, sem farkas,
Nem volt félelem, sem rémület,

Az embernek nem volt ellenlábas.

Azokban a napokban Shubur (Kelet) földje, a bő-
ség helye, az igazságos végzéseké,

Dallamos nyelvű Sumér (Dél), a "fejedelemség
rendeleteinek" nagy országa,

Uri (Észak), az ország, melynek megvan mindene,
ami szükséges,

Martu (Nyugat) országa, biztonságban nyugovó,

Az egész világegyetem, a nép egyetértésben,

Enlilnek egy nyelven mondott dicséretet.

(Kramer 1961: 107)

EMESH és ENTEN

Ez a mitosz a legközelebbi párhuzam a sumér irodalom-
ban a bibliai Káin és Ábel történetéhez — írja Kramer
(1961: 49), jóllehet kiegyezéssel végződik és nem gyilkos-
sággal. A szöveg eléggé sérült, úgy, hogy csak mindössze
a feléből, százötven sorból értesülünk a történet részleteiről.

Enlil elhatározza, hogy fákat és szemesnövényeket hoz
létre. Evégből két kultúrlényt, a testvérpárt, Emesht és
Entent alkotja meg s mindegyiknek kijelöli sajátos felada-
tait. Enten az állatok szaporodását indítja meg, és a fá-
kat segíti a gyümölcs megérleléséhez. Emesh létrehozza a
fákat és a mezőket, bőséggé teszi a nyájakat és az istálló-
kat. Őneki köszönhető a bőséges aratás.

Nemsokára azonban viszály tör ki a két testvér között.
Emesh kétségbe vonja Enten igényét arra, hogy ő "az is-
tenek gazdálkodója." Ezért Nippurba mennek, ahol előad-
ják panaszukat Enlilnek.

"Ó, Enlil atya, te adtad a tudást nekem, én hoztam
elő a vizeket bőségben, — mondja Enten

a gazdaságot én tettem gazdasággá, én raktam meg
a magtárakat...

Most Emesh, ... a tiszteletlen, aki nem ismeri a föl-
dek szívét, beleaavatkozik az én első erőmbe, első hatal-
mamba..."

Emesh rövidebben, de hízelgő szavak kíséreté-
ben adja elő ügyét, amely után:

"Enlil válaszol Emeshnek és Entennek:

Az egész föld számára életet adó víznek Enten a "tudó-
ja", mint az istenek gazdálkodója ő hozott létre min-
dent, Emesh, fiam, hogyan hasonlítod össze magadat En-
tennel, a testvéreddel?

Enlil magasztos szava, melynek értelme mély, a
meghozott döntés, megváltoztathatatlan, ki mer-
né azt áthágni!

Emesh meghajtotta térdét Enten előtt,
házába vitte ... a szőlőnek és a fügének a borát, Emesh
megajándékozta Entent arannyal, ezüsttel és lapis lazuli-
val.

Testvériségben és barátságban öntötték ki áldozati
ajándékaikat.

Elhatározták, hogy bölcsen és jól együttműködnek,
a küzdelemben Emesh és Enten között, Enten, az iste-
nek derék gazdálkodója bizonyult nagyobbnak, mint
Emesh,

... Ó, Enlil atya, dicsértessél!"

ENKI és SUMÉR

A világegyetem megfelelője a sumérban an-ki, ami
szóról szóra annyit tesz, mint "ég-föld" (Kramer 1961: 41)
a földbe beleértve mindent, ami a földön van, a vizet is.
Enki a "sumér bölcsesség Isten" (Kramer 1961: 59) szer-
vezi meg a földet és meghozza a törvényeket. Ő határozza
meg Sumér sorsát is:

a te végzéseid magas végzések, elérhetetlenek,

szíved mély és megmérhetetlen,
a te... olyan, mint az ég, elérhetetlen.
A király, aki lett, földiszíti magát tartós ékszerrel,
Az ur, aki lett, koronát helyez a fejére,
A te urad megtisztelt ur, An-nal ül a király az ég szenté-
lyében,

A te királyod a nagy hegy, Enlil atya,
mint... minden ország atyja.

Az Anunnakik, a nagy angyalok,
Benned vették ki lakóhelyüket,
A te nagy ligeteidben fogyasztják el élelmüket.
Ó, Sumér háza, legyenek számosak istállóid, szaporodja-
nak teheneid,
legyenek számosak nyájaid, bárányod legyen számtalan,
álljanak a te...
kitartóan... emelkedjék kezéd az ég felé,
az Anunnakik tebenned hozzák meg végzéseiket.
Urhoz érkezett
Enki, a mélység királya, elhatározza a sorsot:
Ó, jól fölszerelt, sok vízzel mosott város,
szilárdan álló ökör,
az ország bőségének szentélye, szabadon térdel, zölden,
miként a "hegy"
Hashur-erdő, széles árnyék... hősi
a te bevégzett sorsodat ő irányította,
a nagy hegy, Enlil, a világegyetemnek kinyilvánította a
te magasztos nevedet,
Ó, te város, melynek sorsát Enki rendelte el,
Ó, te, Ur szentélye, emeld föl nyakadat az ég felé.

A költemény titokzatosságát jól érzékelteti Bobula
Ida (1961: 123-34) lényegét visszaadó összefoglaló
fordítása:

Ó, Mada...
Országok országa, törvénytudás népe,
Napkelet s Nyugat közt a világnak fénye,
Nagy a te nemzeted, nagy a te végzeted,
Oly messze magasztos, hogy föl sem érheted;
Mint a magas mennyiség, szíved mérhetetlen,

Életed gyökere szent és sérthetetlen.
Hegyek, árnyas erdők, hős föld büszke népe,
Ez a te végzeted ősi öröksége:
Erős, gazdag vár vagy, de az örök törvényt,
Ami Isten rád rótt, vállalnod kell önként,
Hogy beteljesüljön győzelmes végzeted,
Ur oltára te vagy, emeld fel a fejed!

II. A próbatétel

Az első emberpár próbatételének is nyomára bukkanunk az ókori Kelet irodalmában. Előkerült egy olyan elbeszélés-szöveg, mely szerint egy szegény házaspár beszélget erről és az asszony rosszállólag említi meg Éva meggondolatlan-ságát, mely miatt utódai és így ők is elveszítették a paradicsomi boldogságot. Meghallotta ezt a király. Elrendelte, hogy a házaspár pompás palotát kapjon, nem kell nekik dolgozni. Minden nap ebédre öt fogást kapnak, amiből ehetnek, amennyi jólesik. De felszolgálnak majd egy hatodik tálát is, letakarva, ebből azonban nem szabad enniök, sőt meg sem szabad nézni, mi van a tálban. Ha mégis megszegik ezt a feltételt, minden kedvezményt és kegyelmet elvesztenek. A házaspár boldogan beköltözött a pompás otthonba. Mindennap pompásabbnál-pompásabb ételeket kaptak, de ott volt leterítve az asztalon az utoljára felszolgált fogás is. Napokon keresztül élvezték az új életet. Az asszonyt azonban bosszantani kezdte a leterített tál. Miért is hozzák be? Mi lehet benne? Legalább nézzük meg, mondta a férjének, hiszen a király azt nem tudhatja meg, ha egy kicsit a kendő alá nézünk. Így is tett. De mikor fölemelte a kendőt, mellyel a tál le volt terítve, egy madár repült ki alóla. A király észrevette a madár hiányát és kiutasította a házaspárt a palotájukból. Néhány nap után újra visszaestek régi szegénységükbe. Most már nem Évát kellett okolniok.

A történetet Faragó József (1970) ismerteti angol nyelven a Ludas Matyi népmese-forrásával kapcsolatban, melyet dr. G. R. Gurney, az oxfordi egyetem assziriológiai előadója dolgozott fel az 1951-ben a kisázsiai Sultantepe környékén talált, i. e. 701 évből való ékírásos asszír tábla alapján. Magát a leletet először magyar nyelven az Irodalomtörténeti közleményekben ismertette Julow Victor (1963). Ezután írt erről a tárgyról Korompay Bertalan és Faragó József adatai alapján újabb vonatkozásban ismét Julow Viktor a debreceni Alföldben (1966), majd a kolozsvári Korunkban Faragó József (1968).

Az emberiség legősibb idejére vonatkozó sumér irodal-

mi alkotások bizonyos szempontból a legjelentősebbek. Igaz, hogy ezek a szövegek sokszor csak egy példányban és nagyon rongált állapotban kerültek a kezünkbe és az elbeszélések egyes részletei sokszor zavarosak és ellentmondásosak. Mégis, ezek a körülmények éppen arról tanúskodnak, hogy már a sumérokhöz is hosszú hagyomány-úton érkeztek, miközben az elbeszélések egyes elemei összekeveredtek, a szóbeli és írásbeli átadás során önkényesen is kibővültek, egymásra hatottak és leghosszabb időn keresztül voltak kitéve a hatalmasok elképzeléseinek és célkitűzéseinek érdekében álló torzításoknak. Az elbeszélések elemei tehát, ha nem is mindig a mai szöveg értelmezésében és összefüggéseiben, de önmagukban szemlélve egy igen ősi hagyomány nyomait mutatják.

Tekintsük át vázlatosan ezt az anyagot Kramer (1963) művének a sumér vallásról szóló fejezetben található olvasatai és magyarázatai figyelembevételével.

Az egyik elbeszélés elmondja, hogy Enlil útjában Nippurból az alvilágba három tündérrel találkozik: A nippuri kapu őrével, az "alvilág folyójának emberé"-vel és azzal, aki a holtakat átszállítja ezen a folyón. Íme a közös forrás a későbbi alvilág, a Hades és Charon révész megfogalmazásához.

A Dilmun-földről szóló elbeszélés a Paradicsom első irodalmi ábrázolása. Itt szerepel a földnek és a víznek, vagyis a látható világnak az ura, Enki. Itt a növényeket Ninhursag sarjasztja ki a földből. Ninhursag a nagy Ana-anya-Isten másik elnevezése, aki Kramer szerint "talán eredetileg a Föld-anya".

Itt közvetítőleg ki kell térnünk arra a jelenségre, hogy a sumérban szók között szoros kapcsolat esetén (pl. a jelző és a jelzett szó kapcsolatában is) a két szó vagy morféma megcserélhető. Erre először dr. Pass László hívta fel P. Deimel figyelmét a vele 15 éven keresztül folytatott levelezés során. P. Deimel egyik levelében ezt a jelenséget Pass-törvénynek nevezte el. (A magyarban még ma is van ennek nyoma, pl. Pusztamérges=Mérges pusztá, kútágas=ágas kút stb.)

Ennek alapján tehát az Anya-Isten (mother goddess) joggal olvasható Isten-anya-ként és így kibontakozik az

elnevezés teljes gazdagsága. Érdekes, hogy Kramer a fent jelzett helyen a "Mother Earth" esetében ugyanilyen sorrendet tart helyesnek: Föld - anya. A földből kisarjadó élet számára az első megfigyelés joggal a földet tekintti anyának, szülőnek. De a sumérben már egy rendkívül fejlett és bizonyára ősrégi hagyományokon nyugvó szemlélet az élet forrásaként isteni erőt illetve ennek megszemélyesítőjét, az Isten - anyát nevezi meg.

Ennek a szemléletnek a helyessége az újszövetségi teológiában igazolható. A II. Vatikáni Zsinat utáni liturgikus reform során Szűz Mária mennybe - felvételének, Magyarországon a Nagyboldogasszonynak, augusztus 15 - i ünnepén a szentmise prefációjában valljuk: "Te méltán óvtad meg Mária testét, hogy romlás ne érje, mert csodálatosan világra hozta megtestesült Fiadat, Jézust, akitől minden élet származik".

A Nagyboldogasszony (Bódogságos Asszony, Boldogasszony, Nagyasszony) elnevezés hagyományának egyébként magyar földön nagy irodalma van (lásd Ipolyi Arnold, Berze Nagy János, Kálmány Lajos, Kandra Kabos, Bálint Sándor stb. műveit, legújabbán pedig Fettich Nándor tanulmányát. Bau az Istenanya, a termékenység anyja egy másik elnevezése (epiteton) Sumérban, a Dug jelentése pedig hős, szent. Az összetétel: Baudug — Boudug — Bódog — Boldog önmagában is kifejezi a nép nyelvén a Boldog - asszony jelentését. Ugyanezt az értelmezést erősíti meg az újszövetségi szentírás: "íme mostantól fogva Boldognak hirdet engem minden nemzedék" — mondja Szűz Mária az ő hálaénekeiben (Luk. 1, 48). A klasszikus görögben *makar*, *aros* jelentése: boldog, az istenekről mondva. Az ősi erdélyi falucska, Boldog nevét helyesen magyarázza és adja vissza az újdonsült román elnevezés a S. Maria névvel.

A Dilmun elbeszélésben szerepel Enlil is, a lélek - Isten, Isten Lelke (Kramer angol fordítása nem ilyen sokatmondó: "the air god", the king of the Sumerian gods). Enkinek 8 szerve megbetegszik, de Enlil nem tudja meggyógyítani őt, csak Ninhursag, aki a gyógyítás végrehajtására 8 tündért hoz a világra, akik sorban meggyógyítják Enki megbetegedett szerveit.

"Noha ezek a mitoszok — írja Kramer (1963:148) in-

kább egy isteni, mint egy emberi Paradicsomot írnak le, mégis sok párhuzamot mutatnak a bibliai Paradicsommal. Valóban van alapja annak az állításnak, hogy a Paradicsomnak, az isteni lények kertjének eredeti gondolata a sumérektől ered. A sumér Paradicsom — költeményünk szerint — Dilmunban van, valahol Sumér keleti részén. Ez az a Dilmun, ahová a babilóniaiak, az a szemita nép, mely Sumért megszállta, később "az élők földjét", az ő halhatatlanságainak hazáját helyezte. Ebben jó utalás van arra, hogy a bibliai Paradicsom is, az Édentől keletre helyezett kert, melynek vizéből folyik ki a négy világfolyó a Tigris és az Eufráteszt is beleértve, eredetileg azonos lehetett Dilmunnal, a sumér Paradicsom - földdel.

Költeményünknek az a szakasza is, mely leírja Dilmunnak a Nap - tündér által történt vízzel való ellátását, aki friss vizet hozott elő a földből, a Biblia sorára emlékeztet: "Pára (köd?) szállt fel a földről és megöntözte a föld egész színt" (Gen. 2, 6). A tündérek fájdalom és munka nélküli születése megvilágítja az Évára kimondott isteni szót, hogy az ő sorsa: fájdalomban foganni és szülni a gyermekeket. Eléggé világos továbbá az is, hogy a nyolc növénynek Enki által történő megevése és a bűnéért ellene kimondott isteni szó emlékeztet a tudás fája gyümölcsének Ádám és Éva általi megevése és bűnök miatt mindegyikükre kimondott isteni ítéletre.

De talán a sumér költészet összehasonlító elemzésének legérdekesebb eredménye — folytatja tovább Kramer —, az a magyarázat, melyet a bibliai paradicsomtörténetnek egyik legizgatóbb mozzanatára ad. Ez a híres leírás, mely elmondja Évának, "minden élő anyjának" megalkotását Ádám bordájából, — miért oldalbordából? Miért találta a héber elbeszélő illőbbnek, hogy egy bordát válasszon inkább, mint a test bármely más szervét, az asszony megformálásához, akinek a neve: Éva a bibliai jelentés szerint körülbelül azt jelenti, hogy "az, aki életet ad"? Az ok teljesen világos, ha figyelembe vesszük, hogy sumér irodalmi háttér áll a bibliai paradicsomelbeszélés mögött, olyan, mint amely a mi Dilmun költeményünk esetében szerepel; ebben a sumér költői alkotásban ugyanis Enki egyik beteg szerve a borda. Nos, a bordának megfelelő sumér szó: *ti*; az Enki

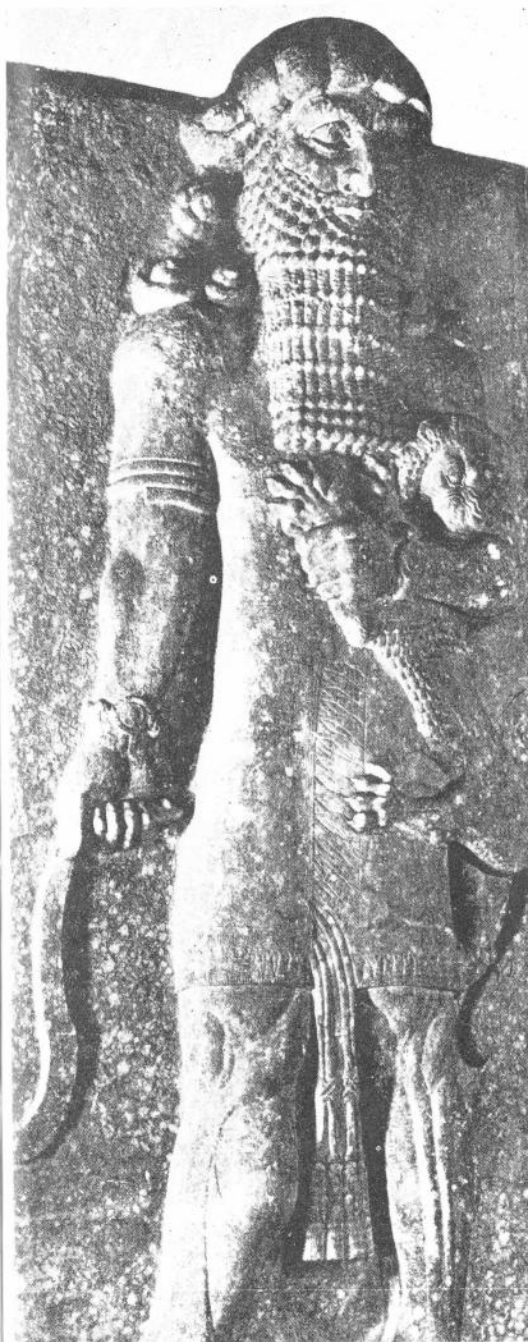
bordájának meggyógyítására teremtett tündér neve ezért a sumérban: **Nin-ti**, vagyis “a borda nénéje”. De a **ti** sumér szó azt is jelenti, hogy “élővé tesz”. A **Nin-ti** név tehát jelenti azt is, hogy “a Néné, aki élővé tesz” és azt is, hogy “a borda Nénéje”. A sumér irodalomban ezért “a borda Nénéje” azonosult a “Néné, aki élővé tesz” jelentéssel, ami tehát szójátéknak nevezhető. Ez az egyik legrégebbi irodalmi szójáték, melyet átvett és megőrzött a bibliai teremtetéstörténet, noha ott természetesen a szójáték már elveszti érvényét, minthogy a “borda” és “aki élővé tesz” héber kifejezésekben semmi közös elem nincsen.”

Szólnak azután költemények az ember megteremtése emlékének megünneplésén **Ninmah** által kiformált teremtményekről, akiknek azután **Enki** életet adott. A kiformálás azonban hibásan történt s ezért az életre kelt abnormális emberek testileg és szellemileg egyaránt gyengéknek sikerültek.

A viharos déli szél tündére, **Ninurta** egy sárkányölő mondában szerepel.

A 2-300 soros viták között legérdekesebb az **Emesh**, “a nyár” és **Enten**, “a tél” közötti vitáról szóló költői elbeszélés. A vita **Nippurban** **Enlil** “atyának” bemutatott áldozat kapcsán tör ki. **Emesh** vad- és háziállatokat és növényeket mutat be “az élet házá”-nál, míg **Enten** értékes fémeket, köveket, fákat és halat. A vita kimenetelét már láttuk. Ennek világos megfelelője a Bibliában **Káin** és **Ábel** története. Ugyanide sorolandó a “**Szarvasmarha és a gabona közötti vita**” is (Kramer 1963: 220). Ez többek között hangsúlyozza a már ismert mitikus állítást is, hogy az **Anunnaki** tündérek nem tudtak az állatokkal és a szemesnövényekkel helyesen bánni, csak az emberek segítségével.

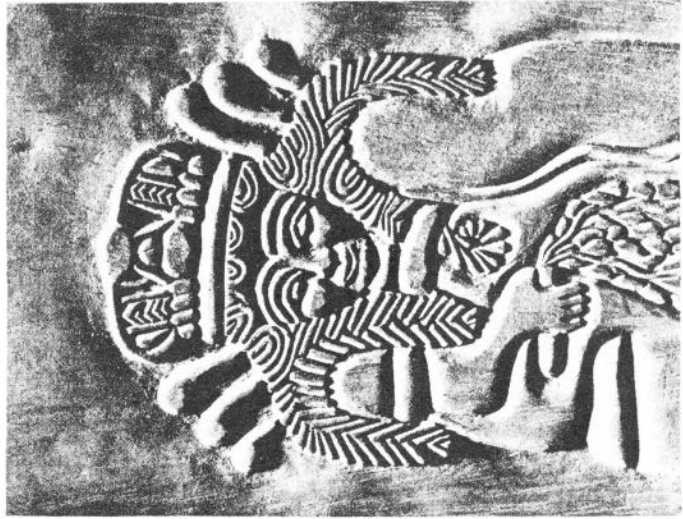
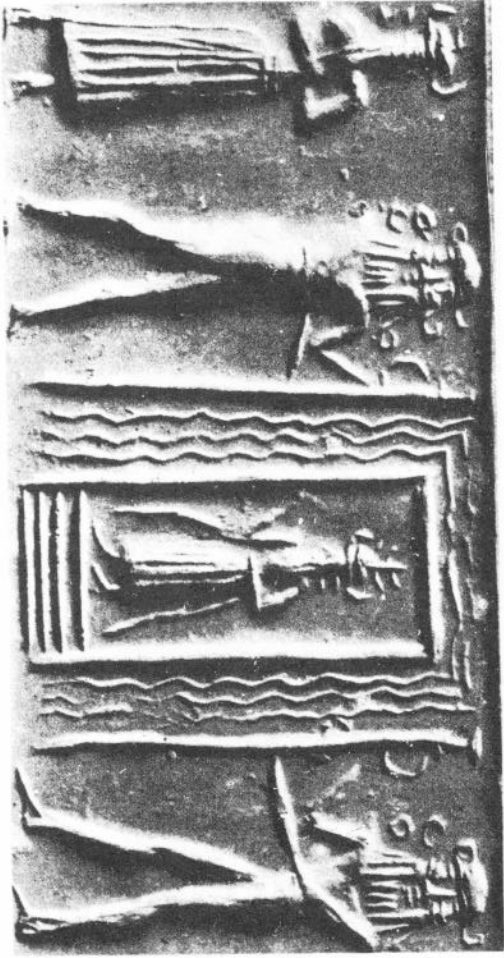
A vízözönről szóló sumér szövegű eddig talált egyetlen táblának csak egyharmada ép. Mégis a vízözöntörténet lényeges elemei mind megtalálhatók rajta, csak bővebben, mint a Bibliában és azzal a lényegtelen különbséggel, hogy a főszereplő a sumér szövegben **Ziusudra**, míg a Bibliában **Noé**. A vízözöntörténetet később az akkád szöveg kiegészítésével együtt elemezzük.

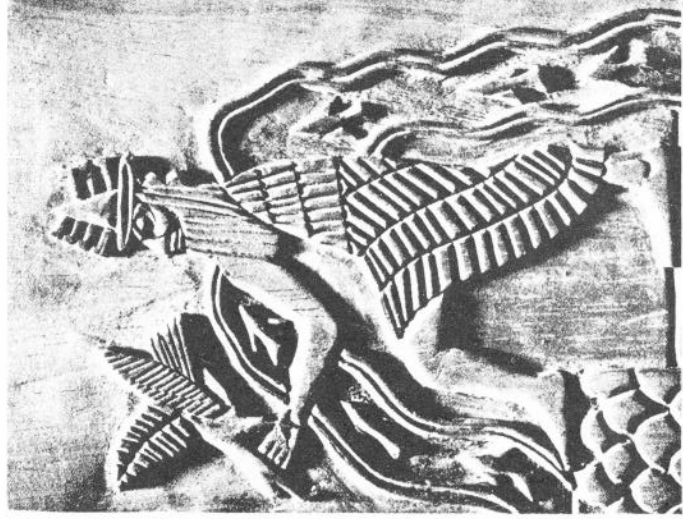
GILGAMESH

Gilgames, Uruk királya szobra a Khorsabadi Sar-gon palotán

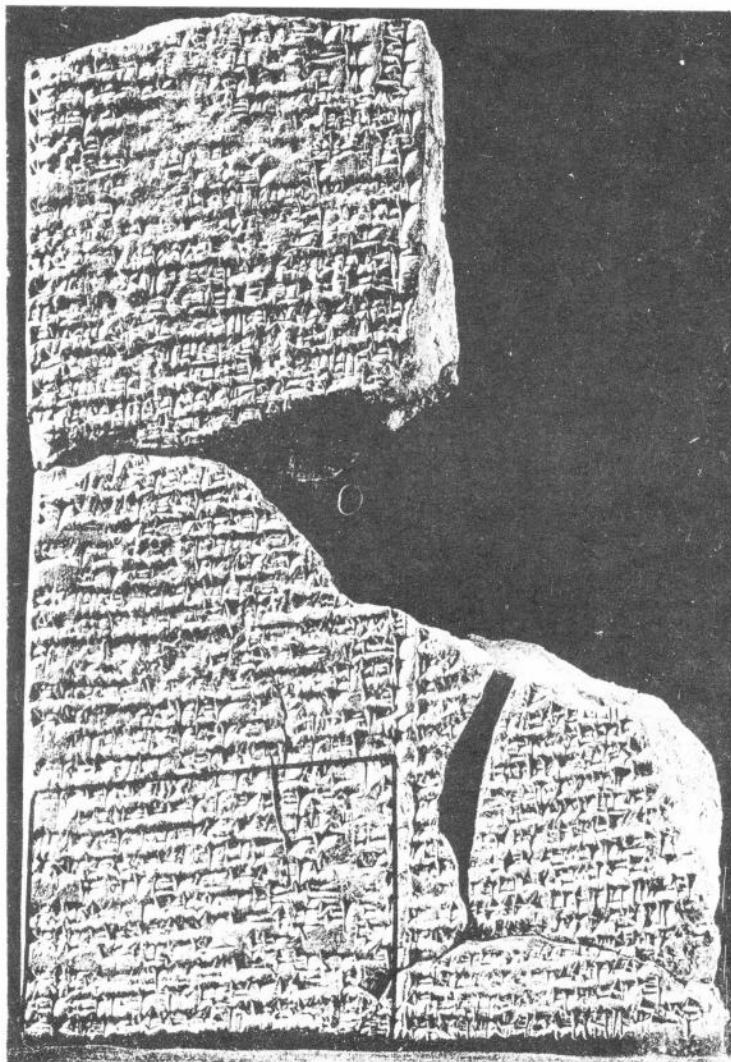
Gilgames találkozása Utinapistimmal, a vizek királyával, aki
túélte a vizözönyt. Két ör áll a világ végének kapujában.

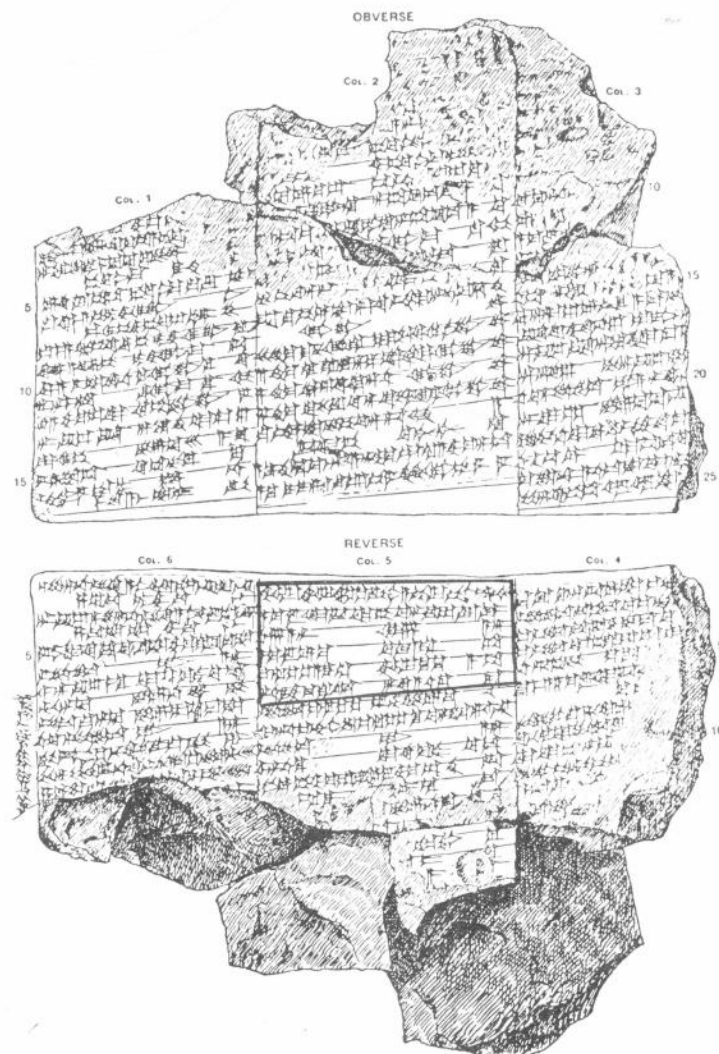
Ninhurság Susából

ENKI a sumér bölcsesség Isten

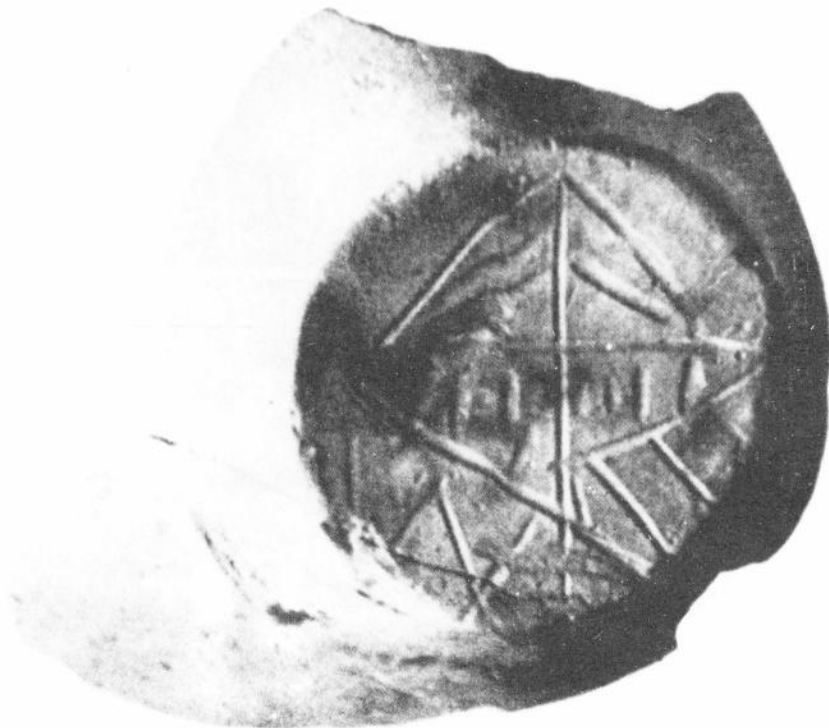
Teremtés monda eredeti agyagtáblán.

A vízözön szövegrészletének átírása agyagtábláról.

Vízözön eredeti agyagtáblán.
Assurbanipal Niniveh-i könyvtárából.

Sumér vitorlás-evezőshajó ábrázolása agyagedény
fenekén. A kolozsvári Szent Mihály templom falá-
tól 30 méterre találta meg N. Vlassa régész. (Kr.e.
2.600 - 2.800.)